

MEMORANDUL DIN 1892

CORNELIU A. LUNGU

Orice abordare a problemelor privind Memorandul din 1892 nu poate să se rezume doar la tratarea evenimentelor petrecute în urmă cu un secol. Pentru că Memorandul a avut semnificații cu totul deosebite, trebuie analizat într-o firească legătură cu tot ceea ce a constituit mișcare de acest gen și a fost declanșată cu mai bine de un secol înaintea momentului culminant din anul 1892. Tocmai de aceea se impune a se stăruie asupra mișcării memorandiste ca formă a luptei naționale prin prisma a cel puțin două puncte de vedere, fiind astfel posibil să se înțeleagă mai clar semnificația Memorandului.

Unul se referă la durata în timp, iar celălalt la aria de cuprindere a acestui mod de exprimare și afirmare a aspirațiilor naționale. Legat de primul aspect, demn de remarcat este faptul că mișcarea memorandistă declanșată cu mult înainte de *Supplex Libellus Valachorum* nu s-a desfășurat în mod intimplător, sau conjunctural, și nu a avut un simplu caracter protestatar. Dimpotrivă, această formă de manifestare a luptei naționale a românilor s-a caracterizat prin *continuitate* în acțiune, *ri-gurozitate* în formularea ideilor și *perseverență* în susținerea revendicărilor.

Semnificative în acest sens sînt aprecierile regretatului academician David Prodan, care ajunsese la concluzia conform căreia : „Cu episcopul Ioan Inochentie Micu Clain, însă, totul luă o altă întorsătură. Profitînd de funcția sa înaltă și de calitatea de regalist în Dietă, obținută în 1732, întreprinde o îndrăzneată și largă luptă politică, formulînd pe parcursul ei un întreg program politic, punînd bazele *programului de luptă politică* (subl. n.) a poporului român din Transilvania“.¹

Al doilea punct de vedere, care necesită a fi nuanțat în mai mare măsură, îl constituie aria de cuprindere a mișcării memorandiste, redusă de cele mai multe ori, doar la acțiunile desfășurate în Transilvania, unde — cu adevărat, a atins cote maxime, atît sub aspect organizatoric, cît și al intensității. În realitate, mișcarea memorandistă — care la rîndu-i s-a manifestat în forme diverse — a cuprins și celelalte teritorii românești, aflate sub stăpînire străină, precum și nucleul de bază al vetrei românești strămoșești, de unde au fost inițiate acțiuni similare pentru susținerea fraților de același neam, fie că se numeau bănățeni, bucovineni, ori basarabeni.

Instaurarea dualismului austro-ungar a marcat intrarea mișcării memorandiste într-o fază superioară, în perioada care a urmat, momentele de referință constituindu-le Pronunțamentul de la Blaj din 3/15 mai 1868 și Memorialul elaborat la Sibiu în anul 1881.

¹ A. Decei, *Memoriul (Supplex Libellus) lui I. Inochentie Micu Klein către Regina Maria Tereza din anul 1774*, în Anuarul Inst. de Istorie din Cluj, X, 1967, p. 7-8.

În scopul punerii în lumină a complexei analize făcute nu numai pentru cei 25 de ani care se scurseseră de la săvârșirea în anul 1867 a unui act injust, vom reproduce prima parte a textului Memorandului din 1892.

Maiestatea Voastră
Imperială și Regală Apostolică !
Prea grațioase Doamne !

Reprezentanții alegătorilor români din țările coroanei ungare ale Maiestății Voastre, întrunindu-se pe zilele de 20 și 21 Ianuarie ale anului curgător la Sibiu, în conferență electorală, au constatat că comitenții lor, nemulțumiți cu situațiunea politică creată de sistemul de guvernământ inaugurat în anii 1866—1869 și cu întreaga dezvoltare a vieții noastre publice de atunci și până acum, nu mai au după tristele experiențe, pe care le au făcut, nici o încredere în dieta din Budapesta și în guvernul maghiar, și după lungi și mature cumpeniri au căzut și de astădată cu toții de acord, că e o cestiune de prudență patriotică, ca Românii să nu mai facă încercarea de a se folosi de dreptul lor, de a alege deputați ci să se considere ca nefiind reprezentați în dieta țării lor. Din însărcinarea acelei conferințe în care au fost reprezentați toți Românii din Cisleithania, ne prezentăm cu omagială supunere la treptele gloriosului Tron al Maiestății Voastre, ca să tragem părinteasca luare aminte a Maiestății Voastre asupra primejdiilor ce rezultă pentru patria comună din actuala politică de stat și să aducem la cunoștință Maiestății Voastre faptele în urma cărora Românii, cei mai credincioși și mai răbdători dintre cetățenii monarhiei, s-au văzut siliți a renunța deocamdată la exercitarea celor mai mari dintre drepturile pe care le au din îndurarea Maiestății Voastre, drept răsplată pentru jertfele de avere și de sine pe care le-au dus întru gloria Casei Domnitoare și pentru Monarchie.

În anii 1866—1868 dorind o mai fericită împreună viețuire a popoarelor adunate sub ocrotirea Maiestății Voastre, V-ați îndurat Maiestatea voastră preagrățios a consimți, ca guvernarea Monarhiei să fie așezată pe bazele dualismului.

Românii au întâmpinat cu îngrijorare această reformă radicală a sistemului de guvernare, deoarece pregătirile făcute pentru această nouă organizare indicau înclinarea spre o politică internă greșită și primejdioasă.

Greșită și primejdioasă zicem, fiindcă în viața de stat e greșeală primejdioasă ori-și-ce încercare spre o dezvoltare retrogresivă, făcută prin luarea drepturilor odată cîștigate. În dezvoltarea istorică a vieții statului, nostru s-a cimentat în curgerea secolilor drepturile deosebitelor popoare ce constituesc Monarchia, iar deosebirea făcută după tristele evenimente de la 1848 aducea cu sine în mod firesc nu numai asigurarea din partea Statului a acestor drepturi, ci totodată și aplicarea lor în viața practică, conform cuvintelor dreptății și ale egalității. Și era de prevăzut, că sub noul sistem de guvernare exercitarea drepturilor odată cîștigate va fi aproape imposibilă.

Românii, popor iubitor de ordine și plin de încredere în părinteasca priveghere a Maiestății Voastre, au primit cu supunere noua stare de lucruri. Prea curînd însă ei au trebuit să se încredințeze, că pretutindenea în cercurile conducătoare e încurajată tendința de a face prin o falsă aplicare a formelor constituționale iluzorii drepturile sancționate de Maiestatea Voastră din plină putere monarhică. În ciuda solemnelor promisiuni de a mulțumi toate naționalitățile prin respectarea drepturilor odată cîștigate, deodată cu noul sistem de guvernământ s-a inaugurat în regatul ungar și dominațiunea de rasă, egemonia națională măiestrită. Silințele de a asl-

gura această egemonie națională au predominat întreaga noastră viață constituțională în timpul celor din urmă 25 de ani.

Această politică de stat e diametral opusă cu dezvoltarea întregă a vieții noastre politice și istorice de peste o mie de ani, opusă cu aspirațiunile politice tradiționale ale poporului român și cu interesele lui de existență națională, opusă și cu cerințele organizațiunilor constituționale ale statelor moderne.

Istoria ni-e mărturie, că în viața milenară a statului nostru și în dezvoltarea lui istorică relațiunile de popor cuceritor și cucerit, ca principiu de drept public, n-au existat niciodată, n-a existat dar nici dominațiune politică națională.

Toate frecările care au ieșit la iveală în viața socială și în relațiunile vieții legislative a Statului se reduc la acțiunea pornită pe la anii 1790—1791 și la reacțiunea provocată de acea acțiune, și se prezintă ca o fază a luptei pentru existența și asigurarea națională la popoarele ce compun acest regat. Poporul român atunci ca mai înainte și ca de atunci încoace în toate timpurile, pe baza dreptului său istoric milenar și în virtutea importanței ce i se cuvine din punctul de vedere al numărului fiilor săi, al pozițiunii sale etnice și geografice, precum și al calităților sale a nisuit spre validitatea drepturilor sale naționale, la care n-a renunțat niciodată. Pașii făcuți în anii 1696, 1700, 1790 și 1791 atitudinea din 1848, precum și toate insistările lui pînă la inaugurarea sistemului actual sunt tot atitea dovezi, că a stăruit asupra acestor drepturi și că în toate manifestările aspirațiunilor lui a dominat ca idee fundamentală și ca țintă de realizare validitatea individualității sale naționale ca factor de stat. Dreptul istoric, întocmai ca dreptul public al Transilvaniei, legile fundamentale „Pragmatica sancțiune“ asigurază autonomia Transilvaniei într-o formă inatacabilă și poporul român, mai ales după proclamarea egalei îndreptățiri la 1848 și după dezvoltarea făcută în anii 1863—1865 în dreptul public avea în acest act prețios suprema garanție pentru viața națională română pe viitor și aspirațiunile lui naționale culminau în această autonomie.

Contra vederilor politice dominante într-un șir de secolii, autonomia a fost, prin uniune, nimicită într-o formă injustă, contrară dreptului public și drepturilor elementelor libere, care constituiesc Transilvania, și fără considerare la pozițiunea etnică și geografică și la dezvoltarea ei specifică, care toate reclamă cu insistență această autonomie.

Prin acest act poporul român se simte vătămat în drepturile sale istorice și naționale, pentru că :

a) Uniunea s-a enunțat fără participarea Românilor într-o formă corespunzătoare, cu numărul lor și cu însemnătatea lor în această țară, — s-a enunțat prin o dietă, care ca atare, își avea reprezentanții săi pe baza legilor electorale din anii 1790—1791 și a legilor din anul 1848, adică a legilor din timpul întunecosului feudalism, relativ la care însăși Maiestatea Voastră V-ați îndurat a accentua în discursul de Tron de la 15 Iunie 1863 următoarele : „Acea parte a constituțiunii avitice a marelui principat Transilvania, care privește compunerea dietei s-a schimbat în urma ștergerii stării excepționale a nobilimii, a robotelor și prestațiunilor urbarialc și în urma statornicirii egalității de datorii și de drepturi civile pentru toate clasele locuitorilor țării atât de esențial, încît o dietă convocată pe baza articolului XI din anul 1790—1791, prin care ar fi exclusă cea mai mare parte a poporului de la exercitarea drepturilor civice-politice în contra adevăratelor interese ale țării, nici nu ar putea să fie privită ca o atare adevărată reprezentațiune a poporațiunii întregi din toată țara, fără deosebire de stare, de naștere, de naționalitate și de religione, care

posedă autoritatea morală neapărat trebuincioasă, pentru ca atât trebile din lăuntru ale Transilvaniei să se rezolve spre mulțumirea tuturor națiunilor conlocuitoare în ea, cât și în privința relațiilor de drept public ale aceleia către întreaga monarhie, să aducă la îndeplinire intențiunile noastre de părinte al țării de repetite ori răspicată“, — iară „fiindcă uniunea Transilvaniei cu Ungaria, conclusă în anul 1848, nu s-a înființat niciodată cu deplină putere legală, și de fapt îndată s-a desfăcut, am lăsat neatinsă încă în deciziunile noastre din 20 octombrie 1860 și am ordonat numai restaurarea reprezentățiunii regnicolare a Transilvaniei“.

b) Vătămat se simte, de altă parte, poporul român prin această uniune, pentru că prin acel act s-a lucrat la efectuarea unei fuziuni fără considerarea legilor ce garantează autonomia acestei țări. Uniunea și inaugurarea ei prin Art. de lege 43/1868, sunt desconsiderarea fățișe a tuturor drepturilor poporului român ca element care compune în absolută majoritate vechia Transilvanie, precum și a tuturor legilor fundamentale, care asigurază autonomia acestui principat, sunt înlăturarea totală a elementului român și o nedreptate atât din punctul de vedere legislativ și juridic, cât și din cel politic.

Ajungînd, prin sistemul dualist și prin uniune puterea statului în mîinile elementului maghiar, acesta, nescocotind interesele comune, generale și mari ale statului, a urmărit numai asigurarea hegemoniei sale și unificarea națională maghiară, și toate legile create de atunci și pînă astăzi precum și executarea lor adevăresc mer-sul regretabil spre acest povîrniș.

Drept ilustrare a acestui trist adevăr ne luăm voie a aprecia, în liniamente generale, cîteva din aceste legi, precum sunt : legea electorală, — legea pentru egala îndreptățire a naționalităților, — legile școlare, legea municipa-lă, — legea de presă și legile agrare.

Comentariu istoric

Cu toate că modul de adresare către împărat se încadrează în uzanțele și canoanele specifice epocii, se impune a fi subliniat tonul ferm folosit în expunerea punctelor de vedere ale românilor, total nemulțumiți de : „...politica creată de sistemul de guvernămînt inaugurat în anii 1866—1868 și cu întreaga dezvoltare a vieții noastre publice“. De la bun început românii au primit cu îngrijorare radicala reformă privind sistemul de guvernare impus de dubla monarhie, pericolul politicii preconizate de Curțile de la Viena și Budapesta, fiind previzibil, încă din perioada premergătoare instaurării dualismului. Din nefericire temerile lor s-au dovedit a fi întemeiate, una din principalele cauze ale nedreptăților îndurate fiind determinată de faptul să se puteau considera, practic, ca nefiind reprezentați în dieta țării, dacă se aveau în vedere numărul, dar mai cu seamă, modul în care erau tratați deputații români.

În pofida răbdării proverbiale, specifice românilor și înclinației lor spre respectarea legalității, efectele politicii austro-ungare de falsă aplicare a prevederilor constituționale nu au putut fi suportate la nesfîrșit. De fapt, așa cum se remarcă în cuprinsul Memorandului politica specifică regimului dualist s-a dovedit a fi diametral opusă întregii dezvoltări a vieții politice și evoluției istorice de peste un mileniu a poporului român. Promisiunile și garanțiile guvernanților date tuturor naționalităților în privința respectării drepturilor lor s-au dovedit a fi deșarte. Acestea nu numai că nu s-au respectat, dar, mai mult, au fost supuse unei hegemonii

naționale, care a dominat întreaga viață constituțională pe parcursul celor 25 de ani de dualism austro-maghiar.

Avînd ca temei dreptul istoric milenar al poporului român, documentul înaintat Curții de la Viena demonstrează că evenimentele din 1892, ca de altfel toate mișcările inițiate de-a lungul unui întreg secol, își au sorginea în acțiunea întreprinsă în anii 1790—1791, apreciată drept : „...o fază a luptei pentru existența și asigurarea națională...“.

Se cuvin a fi evidențiate și celelalte argumente istorice, între care numărul populației românești majoritare, precum și poziția sa etnico-geografică, în egală măsură dovedind drepturile naționale, legitime ale românilor. Demne de subliniat sînt rădăcinile acestor argumente care trebuie coborîte pînă la tratativele pentru Unire ale mitropolitului Teofil inițiate în 1696, la acțiunea care a dus la obținerea Diplomei Leopoldine din 19 martie 1701 și la petiția înaintată în 1790 Dietei din Cluj de către vicarul năsăudean Ioan Pava. Toate aceste manifestări ca și celelalte forme de exprimare a unității de limbă și neam, desfășurate pînă la instalarea regimului dualist, ca și după data respectivă, au avut menirea să valideze individualitatea națională a românilor din teritoriile aflate sub ocupație străină.

Între argumentele aduse în sprijinul ideilor enunțate, autorii Memorandului au invocat, pe lîngă dreptul istoric și legile fundamentale — ca : „Pragmatica sancțiune“ — care au asigurat autonomia Transilvaniei, mai cu seamă după afirmarea unei îndreptățite egalități între națiuni, la 1848. Cu toate că întreaga evoluție a societății românești și dezvoltarea aspirațiilor naționale impuneau, ca o necesitate obiectivă autonomia, aceasta nu s-a respectat. Mai mult chiar, ea a fost încălcată, în mod ilegal, contrar drepturilor legitime ale Transilvaniei.

Pornind de la aceste considerente în sprijinul cărora au fost aduse și alte argumente de necontestat, Memorandul din 1892, demonstrează cum a fost lovit poporul român în drepturile sale istorice și naționale. În primul rînd, deoarece Unirea Transilvaniei cu Ungaria s-a făcut fără consultarea și, mai cu seamă, participarea românilor în mod corespunzător cu numărul și rolul lor. Actul a fost săvîrșit prin hotărîrea unei diete, care funcționa și avea reprezentanți desemnați pe baza legilor electorale din anii 1790—1791 și altor legi din 1848. Demn de remarcat este faptul că în sprijinul acestei demonstrații au fost aduse unele aprecieri făcute chiar de împăratul Francisc Iosif, care recunoștea că dieta convocată în temeiul unor prevederi emise cu un secol în urmă, excluzîndu-se astfel cea mai mare parte a populației de la exercitarea drepturilor civice și politice, nu putea fi considerată ca o reprezentare reală și echitabilă a maselor cu drept de participare la luarea deciziilor de asemenea însemnătate. Acest aspect se impune a fi evidențiat cu atît mai mult cu cît suveranul recunoscuse că reprezentarea populației în dietă trebuia să se facă „fără deosebire de stare, de naștere, de naționalitate și de religie“, considerîndu-se că numai astfel putea fi asigurată rezolvarea tuturor problemelor, atît în interiorul Transilvaniei, cît și la nivelul întregii monarhii.

În al doilea rînd, poporul român a fost lovit în interesele sale și datorită faptului că fuziunea se făcuse prin eludarea reglementărilor legale care asigurau autonomia Transilvaniei. Or, uniunea hotărîtă prin art. de lege 43/1868 nu făcuse decît să încalce în mod grosolan drepturile unui popor cu majoritate zdrobitoare, care se

vedea astfel, frustrat de drepturile sale politice, legislative și juridice. În același timp, în cadrul sistemului dualist, profitând de poziția ocupată, Ungaria a urmărit să-și impună hegemonia, iar prin nesocotirea intereselor de ordin general, să asigure populației maghiare drepturi și libertăți ce nu erau susținute de argumente istorice, sau juridice, ci doar de legi create și impuse în mod arbitrar.

Tocmai pentru a demonstra ilegalitatea actului săvârșit în 1867 Memorandul face o temeinică analiză a edificiului pe care se clădise sistemul dualist, demonstrându-se anacronismul legii electorale, a celei pentru egala îndreptățire a naționalităților, al legilor școlare, precum și a legii presei, sau a legilor agrare.

Ampla analiză efectuată cu privire la situația globală a românilor și prezentarea luptei lor naționale ca o permanență de-a lungul secolelor validează Memorandul ca document de o excepțională valoare, atât pentru trecutul, cât și viitorul românilor. El avea să confirme, pe de o parte, spusele lui Barițiu, care, încă din 1866, afirmase că „*niciodată românii nu vor accepta dualismul cu prețul existenței lor naționale*”. (subl.n.). Pe de altă parte, după cum avea să aprecieze consulul general englez la București, sir Arthur Nicholson, Memorandul a avut menirea de „a stîrni în ultimul timp un considerabil interes față de soarta lor (a românilor ardeleni) la frații lor din România, iar vecinătatea și sporirea legăturilor dintre ei nu pot să nu aibă influență asupra unui popor care devine pe zi ce trece mai nesatisfăcut de actuala lui situație”.

Sugestii metodice

Prezentarea Memorandului din 1892 ar trebui să se facă în întregime pentru a pune în valoare complexitatea problemelor abordate și în scopul înțelegerii adevăratei sale semnificații. Înainte de a se efectua o analiză pe capitole și probleme a documentului, ar fi necesar să se stăruie asupra ideii de unitate a tuturor românilor, precum și asupra luptei lor naționale, în ambele cazuri, impunându-se o incursiune de-a lungul secolelor, prin evidențierea principalelor momente, care, de altfel, sint menționate în cuprinsul Memorandului.

Întrucît textul documentului cuprinde referiri și aprecieri asupra unor evenimente mai puțin tratate și chiar cunoscute la nivelul învățămîntului mediu, ar fi oportun ca asupra lor să se insiste în sensul aprofundării și chiar explicării aspectelor necunoscute.

Avînd în vedere rădăcinile adînci ale Memorandului și ale mișcării memorandiste, în ansamblul ei, prezentarea și analiza lor nu trebuie să se rezume doar la perioada celor 25 de ani care trecuseră în momentul redactării lui de la instaurarea dualismului austro-ungar. Dimpotrivă, este necesară încadrarea mișcării memorandiste în lupta națională a românilor și prezentarea ei ca o formă de exprimare a acestui îndelungat proces.

În același timp, momentul culminant din 1892 nu trebuie considerat ca un act final, care încununează și în același timp încheie un anumit fenomen istoric. Procesul care a fost intentat conducătorilor mișcării memorandiste, acțiunile de solidaritate desfășurate pe întreg teritoriul României și în provinciile care se aflau, încă sub stăpînire străină, toate manifestările de acest gen care au continuat și au cul-

minat cu Unirea cea Mare din 1918, demonstrează că mișcarea memorandistă a existat și s-a integrat ca parte organică în lupta națională a tuturor românilor.

Bibliografie

„Memorandul Românilor din Transilvania și Ungaria“, către Majestatea Sa Imperială și Regală Apostolică Francisc Iosif I, Sibiu, 1892.

Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale Românilor de sub Coroana Ungară*, vol. IV—VII, Sibiu, 1906—1913.

Vasile Netea, *Istoria Memorandului românilor din Transilvania și Banat*, colecția „Transilvania“, 1947.

Vasile Netea, *Lupta Românilor din Transilvania pentru libertatea națională (1848—1881)*, Editura Științifică, București, 1974.

S. Polverejan, N. Cordoș, *Mișcarea memorandistă în documente (1885—1897)*, Editura Dacia, Cluj, 1973.

Arhivele Statului București, Colecția Microfilme Austria (Haus-Hof und Staatsarchiv).